

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата історичних наук Пуківського Юрія Володимировича на дисертацію Черленяк Івани Василівни “Традиційна сімейна обрядовість українців Закарпаття кінця XIX – першої половини XX століття”, подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія

Сьогодні в умовах викликів територіальній цілісності України та потреби адекватного реагування на актуальні загрози внутрішнього і зовнішнього середовища як ніколи актуальними для української гуманітаристики є регіональні студії. Дослідження спрямовані на вивчення культури окремих історико-етнографічних районів з переконливим обґрунтуванням її спільності та органічної єдності із загальноукраїнською основою є конче необхідними та заслуговують безперечного схвалення. Саме такою є представлена дисертаційна робота Івани Черленяк, присвячена одному із найкolorитніших з погляду етнографічної специфіки, а водночас доволі складному у плані етнічної строкатості історико-географічному регіону України – Закарпаттю. Градус напруги підвищують геополітичні амбіції деяких сусідніх держав та неприховані спроби втручання у внутрішньоукраїнські справи. Відтак актуальність обраної теми дослідження не викликає сумнівів.

Дисертаційна робота Івани Черленяк становить значний науковий та пізнавальний інтерес. Обрана структура дозволила дисертантці всебічно розкрити тему, дослідити всі головні обрядові елементи життєвого циклу українського населення Закарпаття. Мета і завдання дисертації загалом сформульовані досить переконливо. Важливим позитивом рецензованої дисертації є її структурна чіткість і багата фактологічна наповненість.

Після стереотипного першого розділу зі з'ясуванням історіографії, джерельної бази та методологічних засад дослідження три наступні розділи присвячені розкриттю в хронологічній послідовності трьох етапів сімейної обрядовості українців Закарпаття: родильного, весільного та поховального.

До новизни роботи зараховуємо насамперед інтелектуальну відвагу дисертантки, адже дослідження охопило весь комплекс сімейної обрядовості у

логічному взаємозв'язку ключових її етапів, кожен з яких міг стати предметом окремого дослідження. Окрім використання відповідних відомостей з наявної літератури, авторка великою мірою поповнила і розширила їх обсяг з польових етнографічних матеріалів, зібраних нею особисто під час індивідуальних виїздів та стаціонарно. Будучи автохтоном Закарпаття дисертантка мала можливість оперувати методами особистого спостереження та безпосередньої участі у сімейних обрядах. До позитивів роботи відносимо добре проведену класифікаторську та систематизаційну роботу над першоджерелами.

Важливо, що фіксації інформації респондентів, їхні пояснення і мотивації обрядодій, відповідні оповідки подаються в автентичному смисловому і мовно-говірковому вигляді. Дослідниця влучно інтерпретує їх значення, аналітично аналізує та ув'язує першоджерела у логічні контексти з порівняльними й типологічними зіставленнями, звертаннями до паралелей і відповідних аналогів з інших історико-етнографічних районів України та з-поза її меж.

У розділі "Історіографія, джерельна база та методологія дослідження" проаналізовано стан досліджень родильних, весільних та поховальних обрядів українців Закарпаття. Опрацювавши цілий комплекс різних за характером і змістом джерел, до процесу характеристики джерельної бази дослідниця, на жаль, підійшла не зовсім критично. Дещо ідеалізований і патетичний огляд до певної міри превалює над науковим аналізом, про що свідчать гіперболізовані оцінки більшості згаданих джерел та праць попередників на кшталт: "унікальні відомості" (с. 24), коли йдеться про результати власних польових досліджень, "унікальне видання" (с. 27) "унікальні матеріали" (с. 30), "унікальні тексти" (с. 33), "неоціненні розвідки" (с. 32), коли йдеться про публікації у періодиці 1940-х років, "епохальне надбання", коли йдеться про зошити польових етнографічних досліджень студентів історичного факультету Ужгородського національного університету. Зрештою, унікальним дисертантка називає кожне проведене інтерв'ю (с. 41), що не може вважатися прийнятним для фахового етнологів.

В огляді літератури авторка дисертації зупиняється на детальному описі та характеристиці часто другорядних праць, які мають лише побіжне або опосередковане відношення до задекларованої теми дослідження, в тому числі науково-популярні розвідки, навчальні посібники. Наприклад, “Українська етнологія”, одноосібне авторство якого помилково приписане його головній редакторці Валентині Борисенко. Натомість тут не названо жодної праці, яка стосується безпосередньо Закарпаття. Вони згадані лише у контексті аналізу джерельної бази дослідження. Ця прогалина, щоправда, значною мірою усунута вже в тексті автореферату дисертації.

Дисертантка високо оцінюючи (і цілком заслужено) доробок Валентини Конобродської про поліський поховальний ритуал, натомість жодним словом не обмовляється про фундаментальну працю Романа Гузія про карпатську танатологію, яка могла б суттєво доповнити авторський матеріал і внести корективи в теперішні судження про географію побутування досліджуваних реалій.

До позитивів роботи зараховуємо її багате наповнення фольклорним, зокрема паремійним матеріалом (приказки, прислів'я, приповідки, анекдоти), який влучно характеризує той чи інший етап родильної, весільної чи поховальної обрядовості, акцентує увагу на їх окремих аспектах (атрибути, символи, персонажі) та пояснює народне трактування виконуваних ритуалів. Сказане стосується і численних лексем, що їх використовували закарпатці на позначення чинів, ритуальних предметів, обрядодій.

Прикметною рисою дисертації є намагання авторки показати і загальнорегіональну канву усієї обрядовості життєвого циклу людини, і чітко увиразнити прояви локальної варіативності на місцевому рівні. Серед таких регіональних закарпатських явищ виокремлено, наприклад звичай виготовлення і розшивання весільного знамена – “кураговлі”, купівлі танцю з нареченою та інші, які, є невіддільними ознаками традиційного закарпатського весілля.

Дисертантка наголошує на спільних та відмінних рисах, диференціює звичаї та обряди, які здебільшого є типовими для представників різних етнографічних груп Закарпаття та окреслює ті специфічні елементи, які характерні лише для гуцулів, лемків, бойків чи долинян.

Зацікавлення викликають відомості про особливі випадки присутності чоловіка при народинах та використання предметів чоловічого одягу під час хрестин та весілля. Переконливими видаються запропоновані дисертанткою раціональні пояснення низки обрядодій, зокрема способів полегшення пологів, до яких вдавалися баби-повитухи.

Найбільш архаїчні етнокультурні явища авторка дисертації зафіксувала, описала і проаналізувала з ділянки поховальної ритуалістики. Традиції влаштування ігор біля покійника, принесення в жертву домашньої птиці, використання саней, запряжених волами для транспортування небіжчика розглянуто з різними інтерпретаціями їхнього значення. Аргументованим є висновок дисертантки про те, що стійке збереження багатьох самотутніх явищ — одна з найпримітніших рис похоронної обрядовості населення Закарпаття.

Дуже добре, що авторка аналізуючи той чи інший етап сімейної обрядовості вдається до розлогих порівнянь власне закарпатського матеріалу з традиціями інших історико-етнографічних районів України, відповідними явищами сусідніх слов'янських та неслов'янських народів. Засвідчуючи європейську спільність низки архаїчних звичаїв, дослідниця робить впевнений наголос на загальноукраїнській канві обрядів родинного циклу закарпатців.

Як засвідчив текст роботи, авторка не обмежилась визначеними часовими рамками дослідження, що засвідчує і широке залучення джерельного матеріалу, зібраного вже на початку ХХІ ст. Однак, питання дотримання окреслених хронологічних меж викликає певне застереження. Свідчення, які записані від етнофорів народжених переважно у середині ХХ ст. не можна довільно екстраполювати на кінець ХІХ ст., а реконструктивний метод тут слід застосовувати дуже уважно й обережно. Незрозуміло в який спосіб розповіді про

народження в родильних домах в кінці 1950-х – 1960-х роках відображають традиції дітонародження кінця XIX – першої половини XX ст.?

У цьому ж контексті не залишились непоміченими спорадичні недотримання авторкою принципу історизму. Як корелюють наведені в тексті дисертації реалії (костюмчики для немовлят, рисова каша як традиційна страва для породіллі, широке застосування цукру у весільних обрядах, весільна фата, а не вінок як головний убір, букет нареченої, покривання померлого фабричною тканиною – тюлем тощо) із досліджуваним періодом?

Загалом дисертантка вміло використовує комплексний підхід у дослідженні сімейної обрядовості закарпатців, щоразу намагаючись з'ясувати семантичне навантаження, символіку і семіотику розглядуваних явищ, вдало застосовує різні методологічні підходи. Водночас трактування дослідницею семантичного навантаження того чи іншого предмету в одному і тому ж обряді подекуди видається дещо плутаним і позбавленим послідовності. Наприклад, часник у весільному вінку як символ чистоти, потім як захист від нечистої сили (с. 121), барвінкові вінки виступають корелятом сімейного гнізда молодої пари, виступають символом вічного кохання, тут присутня символіка плідності й водночас декларується, що вінок є атрибутом воскресіння і безсмертя (с. 125).

Авторка порушує низку важливих питань, остаточною відповідь на які можуть дати лише подальші дослідження, тому не підлягає сумніву висновок Іванни Черленяк про доцільність продовження дослідження цієї теми та потребу більш детального студіювання окремих її аспектів.

Висновки в дисертаційній роботі прописані відповідно до вимог, що пред'являються до дисертацій. Вони засвідчують, що поставлені на початку роботи завдання повністю виконано. Виклад дисертації чіткий, послідовний, добре опрацьований з мовно-стилістичного погляду і належно вичитаний.

Висловлені зауваження та побажання не знижують теоретичний рівень та наукову актуальність дисертаційної роботи Черленяк Іванни Василівни. В цілому дисертація І. Черленяк “Традиційна сімейна обрядовість українців

Закарпаття кінця XIX – першої половини XX століття” є завершеним самостійним дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретну наукову задачу в галузі етнології. До наукового обігу введено нові джерела і матеріали власних наукових узагальнень.

Дослідження відзначається актуальністю і новизною, а також практичною значущістю, тема розкрита повно і якісно, тож мету роботи успішно досягнуто. Автореферат відповідає змісту дисертації. Основні положення дослідження апробовані належним чином. Кандидатська дисертація є цілісною науковою працею, яка виконана на належному методологічному рівні.

За науковим рівнем, обґрунтованістю основних положень і висновків, практичним значенням дисертаційна робота “Традиційна сімейна обрядовість українців Закарпаття кінця XIX – першої половини XX століття”, представлена на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія, відповідає вимогам чинного “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її авторка – Черленяк Іванна Василівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.05 – етнологія.

Офіційний опонент

кандидат історичних наук,

менеджер проекту “Локальна історія”

ГО “Українська Галицька Асамблея”

Ю. В. Пуківський

Підпис Пуківського Ю. В. засвідчую

Голова Ради ГО “Українська Галицька Асамблея” І. Спринь

